

management», «frame» have been defined. The methodology of frame analysis is used because it allows making a full and detailed analysis of the analyzed concept. The lexical units which verbalize the analyzed frame in three variants of the modern English language (British, American and European) are shown. The research is conducted on the basis of the lexemes which verbalize the notions of modern educational management, particularly the ones that represent the frame «academic unit of higher educational establishment», in three leading universities of Great Britain, three leading universities of Europe and three leading universities of the United States of America. It is explained what the difference in usage of lexical units for verbalizing the notions of educational management in different variants of the modern English language is caused by.

Key words: concept, frame, verbalization, cognitive perception.

Стаття надійшла до редакції 31.01.2013 р.

Прийнято до друку 30.05.2013 р.

Рецензент – к. філол. н., проф. Анісімова А. І.

УДК 811.1'373.7(045)

В. С. Дорменєв

**КОНЦЕПТ «ПУНКТУАЛЬНІСТЬ» У ФРАЗЕОЛОГІЧНІЙ
СИСТЕМІ НІМЕЦЬКОЇ Й УКРАЇНСЬКОЇ МОВ
(спроба семантичного аналізу)**

Незважаючи на свою відносну молодість, фразеологія посіла гідне місце в колі мовознавчих наук і вже тривалий час є однією з найбільш плідних галузей, що розробляються лінгвістами. Фразеологією цікавляться представники різних лінгвістичних шкіл, напрямків і течій, про що свідчить величезна кількість досліджень, ґрунтовно проаналізованих у праці, зокрема, [1; 2; 3].

Фразеологія є важливою для вивчення семантичних процесів, пов'язаних з розвитком системи значень слів, народженням нових знаків, процесів, що сприяють удосконалюванню нашої компетенції при вивченні функціонування мовної системи, що свідчить про необхідність дослідження цієї частини лексикону.

Починаючи з 90-х років ХХ століття стало можливим вивчати мову і культуру в їх взаємозв'язку, а на наукових теренах з'явилась нова лінгвістична галузь – лінгвокультурологія, яку можна кваліфікувати як самостійний напрям лінгвістики. В центрі лінгвокультурології знаходиться людина з усіма притаманними їй характеристиками, яка розглядається як носій певної мови та культури.

Відомо, що одним із найважливіших напрямків проблемного пошуку лінгвокультурології є дослідження концептів. Концепт – оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку, всієї картини світу, відображеної в людській психіці [4, с. 31]. Категоріальний апарат лінгвокультурології повинен бути направлений на вивчення структури та специфічних властивостей концептів, на їх форми в залежності від області існування.

Отже, актуальність проблеми дослідження пояснюється, по-перше, антропоцентричною спрямованістю сучасної лінгвістичної науки; по-друге, тенденцією сучасної лінгвістичної науки до інтеграції різних, часто навіть далеких один від одного, напрямків; по-третє, необхідністю ґрунтовного зіставного дослідження ФО. А новий ракурс наукового пошуку, зокрема, в лінгвістиці, як відомо, дозволяє розглянути вже існуючі проблеми під новим кутом зору.

Сказане повною мірою стосується лінгвокультурної специфіки концепту «пунктуальність» у мовній свідомості німецького та українського народів, відтвореного, зокрема, засобами фразеології.

Таким чином, предмет дослідження становить спроба аналізу семантичних особливостей ФО з ментальним концептом «пунктуальність» у німецькій та українській лінгвокультурах.

Матеріалом для лінгвістичного аналізу послужили ФО німецької та української мов загальною кількістю біля 200 з кожної мови, дібрані шляхом суцільної вибірки з лексикографічних і фразеологічних джерел [5; 6; 7].

У розумінні сучасної людини пунктуальність – це, перш за все, норма поведінки, вироблена суспільством і закладена в культурі. Пунктуальність є необхідною якістю з точки зору бізнесу та ділових стосунків у сучасному суспільстві, нормою корпоративної культури.

Під пунктуальністю розуміють зазвичай точність, охайність, надзвичайну акуратність, систематичність, невідступне дотримання будь-яких правил, умов [8, с. 12], а також *справний, ретельний, старанний, педантичний, скрупульозний, делікатний, вимогливий, коректний, істинний, правдивий* тощо (детальний аналіз словникових дефініцій досліджуваного концепту в німецькій та українській словниковій традиції див. у статті [9]).

Під час аналізу концепту «пунктуальність» засобами фразеології дуже важливого значення набуває семантика компонентів тієї чи іншої ФО. Безпосередньо сам концепт «Pünktlichkeit» і похідний «pünktlich» зустрічаються у матеріалі німецьких ФО тільки у таких виразах: *Pünktlichkeit ist die Höflichkeit der Könige – пунктуальність – ввічливість королів; fünf Minuten vor der Zeit, ist des Soldaten Pünktlichkeit – дуже точно; pünktlich sein auf die Minute – хвилина у хвилину; übertriebene Pünktlichkeit – перебільшена точність (пунктуальність); auf Pünktlichkeit Wert legen – високо цінувати точність (надавати велике значення).*

В українській мові концепт «пунктуальність» безпосередньо

зустрічається тільки в еквівалентах до ФО німецької мови: *пунктуальність – ввічливість королів*. Адже лексема «пунктуальний» не є споконвічним українським словом, вона запозичена через російське і польське посередництво із середньолатинської мови. Цікавим є фразеологічний зворот *pünktlich sein wie der Maurer*, що розмовній німецькій мові означає *sehr pünktlich sein*. Його існування свідчить про особливу цінність цього моменту для німців (укр. *закінчити роботу точно за годинником*).

Завдяки аналізу ФО зі значенням «зробити щось вчасно, у строк», «встигнути», розуміємо, що цей критерій є складовою успіху. Прикладами в німецькій мові слугують найчастіше ФО з лексемою «Zeit» і похідними від неї словами: *es ist die höchste Zeit zu + inf – вже давно час (щось робити)*; *es (für) an der Zeit halten – щось є своєчасним*; *zu gelegener Zeit – вчасно, rechtzeitig – вчасно*. Близькими до цих ФО за значенням можна назвати нім. *fristgemäß – в строк; fahrplanmäßig – за розкладом*, укр. *до речі, саме в час*, а також *nicht zu früh und nicht zu spät – не зарано та не запізно*, нейтральний за значенням.

Якщо мова йде про поняття «передчасно», «заздалегідь», у німецькому мовленні вживаються такі ФО (переважно із лексемою «Zeit»): *beizeiten – завчасно, besser eine Stunde zu früh, als eine Minute zu spät, vor der Zeit – передчасно*. Якщо вже немає сенсу робити щось, тому що вийшов час, німці кажуть *Der Film ist (ab)gelaufen – вже пізно щось робити* (дослівно «фільм вже закінчився»).

Але виконана робота цінується не тільки тим, що зроблена в строк, але й тим, що її зроблено точно, так, як треба. Для вираження точності у виконанні праці або взагалі виконанні чого-небудь у строк існує безліч ФО як у німецькій, так і в українській мові: *без промаху, в акурат, mit militärischer Pünktlichkeit – з військовою точністю*; *es mit (etw.) sehr genau nehmen – бути надзвичайно точним, педантичним* тощо. В німецьких ФО точність співвідноситься з поняттями «крапка», «цяточка», «кома»: *auf Punkt und Komma – досконало, до подробиць*; *etw bis aufs i-Tüpfelchen erledigen – зробити щось дуже точно*; *bis zum Punkt über dem «i» – з великою точністю*. Слід зауважити, що в українській мові є схожий вираз *розставити всі крапки над «і»*, але ця ФО має дещо інший змістовий відтінок, а саме: *остаточно все вирішити, розібратися у ситуації, прийняти остаточне рішення*. Точність в українській лінгвокультурі також передається за допомогою лексеми «точка», наприклад, *до точки, точка в точку*. Для вираження точності нерідко застосовують соматизми, наприклад, «око» або «волосся»: нім. *stimmt aufs Haar*; укр. *як (мов, ніби і т. ін.) в око вліпити; як в око впасти*.

Порушення точності в часі неодмінно пов'язано з поняттям поспіху, тобто безпосередньо із поняттям «Eile» або «eilen»: нім. *wer Eile hat, der gehe langsam – укр. поволи їдь – далі заїдеи*; нім. *es eilt mit der Sache – укр. справа не терпить зволікання*. Варто звернути увагу на ФО із лексемами «Gott», «Teufel»: нім. *Die Eile ist vom Teufel, die Ruhe von*

Gott; Gott hat die Zeit geschaffen, doch von Eile hat er nichts gesagt. Це наводить на думку, що поспіх і спокій дуже важливі для життя людини, тому їм приписують властивості вищих сил. Коли людина поспішає, часто вона діє не роздумуючи, і не зважає уваги на те, що і як вона робить. У таких випадках кажуть: укр. *пороти гарячку, на галь-паль, п'яте (хоч) через десяте.*

В українській та німецькій лінгвокультурах є багато еквівалентних ФО зі значенням поспіху, що мають оцінну конотацію ставлення до цього явища. Наприклад, нім. *eile mit Weile* має в українській мові два варіанти: *поспішай повільно* та *не поспішай, бо встигнеш*. Еквівалентами до укр. *помалу їдь, то далі будеш* (або *прудко гониш – голову зломив*) є нім. *fährt man langsamer, kommt man weiter; wer Eile hat, der gehe langsam; wer zu sehr eilt, wird langsam fertig.* Українці передають ступінь спішки людини за допомогою, наприклад, ФО *біжить, наче до каші*. В німецькій лінгвокультурі поспіх може здійснювати поганий вплив на людину: *der Schleicher kommt mit dem Eiler – лицемірство приходить разом з поспіхом.*

Результатом поспіху є неохайність, неакуратність, неякісна робота. ФО обох досліджуваних мов відображають негативне ставлення до поспіху: укр. *не питають, чи хутко, але питають, чи добре (стук-грюк, аби з рук)* – нім. *wie die Mache, so die Sache*. Людина повинна думати, перед тим, як робити щось: нім. *Hitz' im Rat, Eil' in der Tat bringt nichts als Schad; schneller Entschluß bringt oft Verdruss; Irrtum ist der Übereilung Sohn.* І як результат – неповага до такої людини висміювання: *eilen macht oft heulen – скорий поспіх – людям посміх; eilt man zu sehr, läßt man die Leute lachen – поспішили – людей насмішили.*

Іноколи причиною невдач може бути неухайність, безвідповідальність: нім. *den Spatzen nachschauen* – укр. *ловити гави (купувати витрішки)*. В українській мові також, якщо людина щось забула, кажуть *ротом дивиться – нічого не бачити; забудьків наївся.*

Протилежністю поспіху є повільність, зволікання, нерішучість, що не схвалюється як в слов'янській, так і в німецькій, культурах. Тому виникають ФО, що відображають відношення суспільства до такого типу поведінки: нім. *wie eine lahme Ente laufen [fahren]* – укр. *повзти як черепаха*; нім. *den Lahmfuß kannst du da nicht hinschicken, der kommt vor Morgen früh nicht mehr zurück* – укр. *тільки за смертю посилати*. Цікавими є також українські ФО *тертися та м'ятися; тягти (тягнути) сірка (кота, куцога) за хвіст (за хвоста); за комір не капає*. Сенс останньої ФО можна також трактувати як виявлення лінощів. Слід зазначити, що в обох лінгвокультурах не схвалюється така звичка, як довго спати, яку також можна вважати проявленням зволікання: нім. *der frühe Vogel fängt den Wurm* – укр. *рання пташка росу оббиває*; нім. *früh auf, gut Lauf* – укр. *хто рано підводиться, за тим і діло водиться*. В німецькій лінгвокультурі вважається, що рано почавши роботу, людина

не тільки все встигає, але й подовжує своє життя: *früh nieder und früh auf, verlängert den Lebenslauf*.

З іншого боку, відсутність поспіху, повільність, часто буває доречною, що знаходить відображення у таких ФО: нім. *das kann warten – це не горить*; нім. *das hat noch Zeit – укр. поспішати нема чого*; нім. *fährt man langsamer, kommt man weiter – укр. поволи їдеш – далі будеш*; нім. *gönnen Sie sich Zeit! – укр. не поспішайте!*

Таким чином, прислів'я і приказки закликають до того, що не потрібно зволікати, але і не треба квапитися. Все повинно траплятися вчасно: нім. *man muß das Eisen schmieden, solange es heiß ist – укр. залізо треба кувати, допоки воно гаряче*; нім. *nicht zu früh und nicht zu spät*; укр. *дорога ложка до обіду*.

Запорукою якості виконаної справи є прийняття обміркованих рішень. Ця ідея відтворена у таких ФО: нім. *erst wägen, dann wagen – укр. сім разів відміряй, один – відріж*. В німецькій мові існує кілька синонімічних ФО, наприклад, нім. *erst prob's, dann lob's; erst denken, dann lenken; erst die Last, dann die Rast*. Окрім того, у фразеологічному фонді є ФО, що попереджають про недоцільність передчасних висновків: нім. *rufe nicht «Hase» bis du ihn im Sacke hast – укр. не перескочивши річки, не кажи гон* (або *не скуби гуску, поки не зловиш; не продавай вовка, поки не вбив*).

Відомо, що старанність і ретельність є запорукою позитивного результату. Отже, чесна, сумлінна праця схвалюється як німецькою, так і українською лінгвокультурами, наприклад, нім. *das Werk lobt den Meister (або Übung macht den Meister) – діло майстра величає*. Дуже важливим є любов до праці, до свого діла: нім. *Lust und Liebe zum Ding macht alle Arbeit gering – укр. коли є до чого жагота, то кипить в руках робота*. Цікавою особливістю німецької лінгвокультури є те, що хороший план роботи – це половина успіху: нім. *ein guter Plan ist halb getan; wohl begonnen ist halb gewonnen*.

Протилежністю працьовитості є лінощі, до чого виявляється негативне ставлення в обох лінгвокультурах. Ця семантична група ФО опосередковано висловлює думку про пунктуальність. Адже лінива людина завжди запізнюється, ніколи не встигає зробити щось вчасно. У фразеологічному масиві німецької та української мов є достатньо прикладів для відтворення такого стану, наприклад: нім. *auf der Bärenhaut liegen – укр. байдики (байди) бити*. В німецькомовній лінгвокультурі вважається, що лінощі є причиною голоду, хвороби: нім. *faul kriegt wenig ins Maul; Arbeit bringt Brot, Faulenzen Hungersnot; Nach Faulheit folgt Krankheit*.

Дослідивши ФО німецької та української мов із концептом «пунктуальність», ми дійшли висновку, що всі ФО можна поділити на дві значні за обсягом групи: 1) ФО, значення яких полягає у точності в плані виконання дій, роботи; 2) ФО, які у своєму значенні мають точність відносно до часу, тобто здатність вчасно приходити або запізнюватись, і пов'язане з цим чекання.

Прислів'я і приказки із ознакою чекання найчастіше соромлять людину, яка запізнюється, і засуджують таку властивість характеру, тобто відображають негативну оцінку: нім. *den Letzten beißen die Hunde* – укр. *прийти на потрушені груші*; нім. *wer versäumt, der löffelt Wasser* – укр. *прийти, прибігти в порожній слід*. Наприклад, фразеологізм нім. *da kannst du warten bis du schwarz wirst* – укр. *будеш чекати до другого пришестья* висловлює співчуття мовця до того, хто чекає, який є жертвою обставин. Для того, щоб дочекатися, потрібно мати терпіння, адже *Geduld bringt Rosen* – укр. *терпи козак, отаманом будеш*. Якщо мова йде про даремне чекання, то кажуть укр. *ждати (чекати, виглядати, сподіватися) з (біля) моря погоди* – нім. *die Hände in den Schoß legen*. Якщо вже немає сил чекати, вживають нім. *die Geduld geht mir aus (mir reißt die Geduld)* – укр. *терпець урвався (терпіння нема)*.

Як в українських, так і в німецьких прислів'ях і приказках порівнюються поняття *не з'явитися взагалі і запізнитися*. Відповіддю служить укр. *краще пізно, ніж ніколи* – нім. *besser spät, als nie*. Але ввічлива та культурна людина завжди приходиться вчасно або передчасно. Це виражається у таких ФО: нім. *pünktlich sein auf die Minute* – укр. *хвилину у хвилину*; *vor der Zeit* – укр. *передчасно*; *zum Abschnappen*. В останній ФО лексема *Abschnappen* має значення *закритися, замкнутися*. В українській мові ФО *zum Abschnappen* має еквівалент *в останню мить*. Протилежними ФО із негативним значенням, пов'язані з поняттям запізнення, несвоечасності, є ФО із нейтральним забарвленням: нім. *zur unprechten Zeit* – укр. *невчасно*; *nach der Zeit kommen* – укр. *прийти із запізненням*.

Отже, бачимо, що в німецькій та українській лінгвокультурах концепт «пунктуальність» тісно пов'язаний із такими поняттями, як точність, час, чекання, поспіх, запізнення, що досить яскраво представлено фразеологічним фондом обох досліджуваних мов.

Список використаної літератури

1. Баран Я. А. Фразеологія: знакові величини: навч. посіб. [для студ. фак.-тів іноз. мов / Я. А. Баран, М. І. Зимомря, О. М. Білоус, І. М. Зимомря. – Вінниця : Нова Книга, 2008. – 256 с. **2. Гамзюк М. В.** Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць / М. В. Гамзюк. – К. : Вид. центр КДЛУ, 2000. – 256 с. **3. Мізін К. І.** Порівняння у фразеології / К. І. Мізін. – Вінниця : Нова Книга, 2009. – 240 с. **4. Маслова В. А.** Когнитивная лингвистика : учеб. пособ. / В. А. Маслова. – Мн. : ТетраСистемс, 2004. – 356 с. **5. Словник фразеологізмів української мови** / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.] – К. : Наук. думка, 2003. – 1104 с. **6. Deutsches Wörterbuch** von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm. 16 Bde. [in 32 Teilbänden]. Leipzig : S. Hirzel 1854-1960. – Quellenverzeichnis 1971. <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/dwb/> **7. Duden.** Deutsches Universalwörterbuch, 4, neu, bearbeitete und erweiterte Auflage –

Dudenverlag: Mannheim – Wien – Zürich, 1989. S. 1196. **8. Неретина С. С.** Слово и текст в средневековой культуре. Концептуализм Абеяра / С. С. Неретина. – М. : Лабиринт, 1999. – 264 с. **9. Дорменев В. С.** Концептосфера «пунктуальність» та її складові в німецькій та українській лінгвокультурах / В. С. Дорменев // Нова філологія. Збірник наукових праць. – Запоріжжя : ЗНУ, 2011. – № 51. – С. 211 – 215.

Дорменев В. С. Концепт «пунктуальність» у фразеологічній системі німецької й української мов (спроба семантичного аналізу)

Стаття є спробою виявлення семантичних особливостей фразеологічних одиниць (ФО) німецької та української мов, що входять до складу ментального концепту «пунктуальність». Семантичний аналіз довів, що ФО досліджуваних мов можна поділити на дві значні за обсягом групи. Більш детальна класифікація показала, що в німецькій та українській лінгвокультурах концепт «пунктуальність» тісно пов'язаний із такими поняттями, як точність, час, чекання, запізнення, а також опосередкованими якостями (неохайність, безвідповідальність, зволікання, лінощі).

Ключові слова: фразеологія, фразеологічні одиниці, лінгвокультурологія, концепт «пунктуальність», німецька/українська лінгвокультура.

Дорменев В. С. Концепт «пунктуальность» во фразеологической системе немецкого и украинского языков (попытка семантического анализа)

Статья представляет попытку изучения семантических особенностей фразеологических единиц (ФЕ) немецкого и украинского языков в составе ментального концепта «пунктуальность». Семантический анализ показал, что ФЕ исследуемых языков можно разделить на две значительные по объему группы. Более детальная классификация показала, что в немецкой и украинской лингвокультурах концепт «пунктуальность» тесно связан с такими понятиями, как точность, время, ожидание, опоздание, а также опосредованными качествами (неопрятность, безответственность, медлительность, лень).

Ключевые слова: фразеология, фразеологические единицы, лингвокультурологія, концепт «пунктуальность», немецкая/украинская лингвокультура.

Dormenew V. S. The Concept of «Punctuality» in Phraseological System of German and Ukrainian Languages (an Attempt of Semantic Analysis)

The article is an attempt of studying the semantic peculiarities of phraseological units (PhUs) in the German and the Ukrainian languages within the mental concept of «punctuality». The investigation has been carried out in the field of one of the latest directions of the modern linguistics called

language and culture studies, which has made it actual. The semantic analysis shows that the PhUs of the languages under consideration can be divided into two big groups, such, as 1) the PhUs, whose meanings consist in precision of doing various acts or work; 2) the PhUs, which contain in their meanings precision in terms of time and the expectation involved. A more detailed classification shows that both in the German and the Ukrainian lingual cultures, the concept of «punctuality» is closely connected with such concepts as precision, time, expectation, haste, being late as well as with a number of accompanying qualities (such as negligence, irresponsibility, sluggishness, laze). Thus the attempt of the revelation of the concept's «punctuality» specifics in language cognition of German and Ukrainian people created, particularly, by means of phraseology has been undertaken.

Key words: phraseology, phraseological units, lingual and cultural studies, concept of «punctuality», German/Ukrainian lingual culture.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2013 р.

Прийнято до друку 30.05.2013 р.

Рецензент – к. філол. н., доц. Морєва Г. Г.

УДК 81'373.612.2:398.4

К. В. Кіреєнко

КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА КОХАННЯ ↔ ХВОРОБА В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ ФОЛЬКЛОРНО-МАГІЧНИХ КАРТИНАХ СВІТУ

Метафора є найпродуктивнішим креативним засобом збагачення мови, виявом мовної економії, семіотичною закономірністю, що виявляється у використанні знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої, уподібненої до неї в якомусь відношенні. У когнітивній лінгвістиці найбільш поширеною є діяльнісна теорія концептуальної метафори, розроблена американськими мовознавцями Дж. Лакоффом і М. Джонсоном в аспекті постульованої ними досвідної (експірієнталістської) парадигми. Згідно з їхньою теорією, метафора притаманна повсякденній мові й мисленню людини, а не лише художньому дискурсу, і керується набутим у процесі спільної діяльності етносу досвідом [1, с. 97–101]. Пропонована розвідка є частиною комплексного лінгвістичного дослідження і має на меті виявити когнітивні ознаки концепту КОХАННЯ в українській та англійській фольклорно-магічних картинах світу, які реалізують концептуальну метафору КОХАННЯ ↔ ХВОРОБА. Матеріалом аналізу послужили тексти збірок замовлянь «*Ви, зорі-зоричі...: Українська народна магічна поезія: (Замовляння)*», «*Словесна магія українців*», «*Українські*